

FRANSADA HARP HUKUKU

Asistan Ragıp Sarıca

Giriş

Fransız âmme hukuku memleketimizde, daima, alâka uyandırmış olduğundan, fikrimizce, bu hukukun bir şubesini teşkil eden harp hukukunun - bilhassa şu günlerde - tetkikini faydalı bulduk.

Tetkikimiz için «Harp Hukuku» serlevhasını seçmekle harbe ait muhtelif hukukî kaideleri bir araya toplayarak ayrı bir hukuk branşı teşkil edilebileceğine işaret etmek istedik.

Filhakika bu mevzu ayrı bir hukuk şubesi teşkil edebilecek kadar geniştir. Yalnız biz, bu yazımızda, bu hukuk şubesinin bütün meseleleri ile meşgul olacak değiliz. Sadece, yaptığımız bir tasnif çerçevesi içinde: harp ilân etmek salâhiyetini ve bu salâhiyetin kullanılmasında takibi zarurî olan usulü; harbin teşri', icra, kaza uzuvları; mahallî idareler; memurlar ve ferdler üzerine icra ettiği tesirleri gözden geçirdikten sonra; harbin nasıl hitâma erdiğine de temas edeceğiz.

Bu hususta istifade ettiğimiz bibliyografya şudur:

- 1 — Ordinaryüs Profesör Cemil Bilsel. «Devletler arasında Andlaşmalar» 1936.
- 2 — Ordinaryüs Profesör Sıddık Sami Onar. «İdare Hukuku».
- 3 — J. Barthélémy ve P. Duez. «Traité de Droit Constitutionnel» 1939.
- 4 — A. Bonde. «Précis de Droit Constitutionnel» 1925.
- 5 — H. Berthélémy. «Traité élémentaire de Droit Administratif» 1933.
- 6 — R. Bonnard. «Précis de Droit Administratif» 1940.
- 7 — P. Duez. «Les actes de gouvernement» 1935.
- 8 — L. Rolland. «Répétitions écrites. Doctorat» 1939 - 1940.
- 9 — Revue du Droit Public et de la Science politique. 1915.
- 10 — Revue du Droit Public et de la Science politique. 1939 (No. 3 - 4).
- 11 — Revue du Droit Public et de la Science politique. 1940 (No. 1 - 2).

Yalnız, burada, Paris Hukuk Fakültesinde 1939 - 1940 doktora kurlarını büyük bir alâka ile takip ettiğimiz Profesör Mösyö L. Rolland'nın takrirlerinden çok büyük mikyasta istifade ettiğimizi ayrıca kaydetmek bizim için bir borçtur.

I

Harp ilân etmek salâhiyetinin hangi makama ait olduğunun tesbiti; Bu salâhiyetin kullanılmasında takip olunan usulün tayini.

Bu salâhiyet, 16 Temmuz 1875 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanununun 9 uncu maddesi mucibince, Reisi Cümhura aittir.

Lâkin Devlet Reisinin bu salâhiyeti kullanabilmesi için ne gibi bir usule riayet etmesi lâzım geldiğini görmek icap eder. Filhaki-ka harp ilân etmek salâhiyeti her ne kadar Reisi Cümhura ait ise de; kaideten bu salâhiyetin kullanılmasında takibi zarurî olan bir usul vardır, ki istisnaî bazı hallerde Reisi Cümhur bu usule riayet etmiyebilir.

Binaenaleyh bu meseleyi tetkik için bir tefrik yapmak icap eder. Evvelâ kaideten takibi iktiza eden usulü tesbit etmek lâzım gelir. Sonra da bu kaidenin istisnalarını görmek faydalı olur.

A - Kaideten takibi iktiza eden usul şudur:

Harp ilân edebilmek için:

1 — Bir kere, her şeyden evvel, Reisi Cümhurun gerek mebuslar meclisinden ve gerekse ayandan - harp ilân edebilmek hususunda - bunların mukaddem ve sarîh muvafakatlarını alması icap eder.

2 — Saniyen her iki meclisin buna, sarahaten, muvafakat etmesi lâzım gelir.

Ancak bundan sonradır ki Reisi Cümhur harp ilân edebilir.

Yani bu hususta iradesini kullanabilir. İşte kaide: Reisi Cümhurun salâhiyetini bu usul dairesinde istimal etmesidir. Bundan da anlaşılıyor ki harp ilânı hususunda iradesini izhar eden Reisi Cümhur ise de buna lüzum olup olmadığına karar veren ve buna müsaade eden parlâmentodur.

B - Yukarıda tesbit ettiğimiz bu kaidenin, müelliflere ve tatbikata nazaran, üç istisnası vardır.

Bu üç istisnaî halde Reisi Cümhur salâhiyetini, doğrudan doğruya, meclislerin muvafakatini almaksızın kullanabilir.

Bu istisnaî haller de şunlardır:

a - Fransanın, hasmın - ister harp ilân etmek suretile, ister ilân etmeksizin - taarruzuna mâruz kalması;

b - Bir harp sırasında bir müttelikinin taarruza uğraması;

c - Fransanın bir devlet teşkil etmiyen bir camia ile çarpışması... Yani askeri harekâtın, sadece müstemlekelerde kabilelere, aşiretlere tevcih edilmiş olmasıdır.

II

Harbin dahili hukuk sahasında husule getirdiği tesirlerin tesbiti.

Dahili hukuk bakımından harbin tevlit ettiği tesirleri şu zaviyelerden tetkik etmek mümkündür. Şöyle ki harbin:

- A — Evvelâ parlâmento;
- B — Saniyen icra;
- C — Salisen kaza uzvu;
- D — Rıbian mahalli idareler;
- E — Sonra memurlar;
- F — Nihayet ferdler üzerine... tesirlerini tesbit etmek kabildir.

A — Harbin parlâmento üzerine tesiri.

Harbin parlâmento üzerine tesirini:

- a - Parlâmentonun teşrii faaliyeti;
- b - Hükûmeti mürakabe salâhiyeti... bakımlarından mütalâa edeceğiz.

a - Harbin parlâmentonun teşrii faaliteyi üzerine tesiri.

Harp dolayısıyla, bir takım meselelerin sür'atle ve gizli tutularak halli lâzım gelir. Binaenaleyh, tabii zamanlarda olduğu gibi, bu meselelerin tanzimi teşri' uzvuna bırakılamaz. Zira kanun vaz'ı keyfiyeti hem zamana mütevakıftır; hem de, bunda alenilik caridir.

Bundan dolayı icra uzvunun, tabii ahvalde haiz olduğu, tanzim salâhiyeti harp esnasında genişletilir. Bu zamana kadar ancak parlâmentonun, kanun koyarak, tanzim edebildiği bir çok meseleler hükûmetin kararname ve nizamnamelerinin mevzuunu teşkil edebilir. Bunun için de parlâmento ya daha sulh zamanında hükûmete - harp hali için - böyle geniş salâhiyet tanır; veya harp zuhur ettikten sonra hükûmetin tanzim salâhiyetini tevsi eder.

Bu suretle, tabii ahvalde, teşri uzvunun faaliyet sahasına dahil olan mevad ve mesail, harp halinde, hükûmetin tanzim salâhiyetinin mevzuunu teşkil eder. Bu gibi meseleler, parlâmentonun salâhiyet sahasından hükûmet sahasına intikal ettiği nisbette de teşri uzvunun teşrii faaliyeti daralmış ve tahdit edilmiş olur.

Böylelikle harp; teşri faaliyetine tesir etmiş, teşri uzvunun kanun koyma salâhiyetini tahdit etmiş ve bilâkis hükûmetin tanzim salâhiyetini genişletmiş olur, ki bunu harbin parlâmento üzerine ilk tesiri olarak tesbit edebiliriz.

Netekim parlâmento, daha 19 Mart 1939 da, yakında harbin zuhur edeceğini tahmin ettiği için, bu tarihli bir kanunla, memleketin müdafaası için zarurî olan tedbirleri ittihaz edebilmek hususunda hükûmete 30 Kânunuevvel 1939 tarihine kadar geniş tanzim salâhiyeti tanımıştı. Bu suretle kendi salâhiyetini tahdit etmişti. Hükûmet de, daha muhasamat başlamadan evvel, bu salâhiyetini sık sık kullanmıştı. Meselâ milli müdafa için çalışan müesseselerde mesai müddetini ve ihracata müteallik ticareti - kararnamelerle - tanzim etmişti.

Hükûmetin 30 Kânunuevvel 1939 da hitama eren bu tanzim salâhiyeti 8 Kânunusani 1940 da temdit edildi. Filhakika bu tarihli bir kanun: Parlâmentonun harp zamanında teşrii faaliyetini icra edeceğini, kaide olarak, vaz etmekle beraber; umumî bir surette (yani, sadece, o zamanki Daladier hükûmetine değil de bütün hükûmetlere ait olmak üzere; keza yalnız 1939 harbine münhasır olarak değil de her hangi bir harp halinde) bütün harp müddetince hükûmete, millî müdafaanın zarurî kıldığı bütün müstacel tedbirlerin ittihazi hususunda tanzim salâhiyeti tanıdı. Fakat aynı zamanda bu dekretlerin, bilâhare, parlâmentonun tasdikine arzedilmesi şartını da koydu.

Harp halinde parlâmentonun teşrii faaliyetinin daralması, tahdit edilmesi meselesine, harbin hükûmetin tanzim salâhiyeti hususunda icra ettiği tesiri tetkik ederken tekrar temas edeceğimizden bunun tâmikini o bahse bırakıyoruz.

b - Harbin parlâmentonun mürakabe salâhiyeti üzerine tesiri.

Bu mesele, bilhassa, harbin sevk ve idaresi dolayısıyla mevzu bahsolur. Tabii ahvalde, parlâmento hükûmet üzerinde mürakabesini kullandığı gibi; harp esnasında, harbin sevk ve idaresi hususunda da icra uzvunu kontrol etmek salâhiyetini haizdir.

Harbin sevk ve idaresi bakımından kullanılan bu mürakabe hususî bir şekil aldığından burada, ayrıca, tetkikinde fayda vardır.

1914-1918 harbinde parlâmento (bilhassa meclisi mebusan) mürakabe salâhiyetini askerî harekâtın teferruatına kadar teşmil etmek istemişti. Bu kontrol salâhiyetini, nazırları tavsit etmeksizin, askerî harekât üzerine doğrudan doğruya kullanmaya kalkış-

mişti. Hükûmet ise buna muhalefet etmişti. Bundan da bir takım müşküller doğmuştu.

1938 mevzuatı bunları nazarı itibara alarak şöyle bir sistem kurdu:

1 — Bir kere parlâmento, hükûmet üzerindeki normal mürakabe salâhiyetini harp halinde dahi muhafaza etmektedir. Binaenaleyh parlâmento nazırlar üzerinde haiz olduğu mutlak kontrol hakkını, harp esnasında da kullanabilir. Bunlardan daima izahat talep edebilir.

2 — Lâkin harp esnasında, parlâmentonun bu mutlak mürakabesi yanında şöyle bir kontrol imkânı da vardır:

Parlâmento, sadece, nazırlardan izahat istemekle iktifa etmez. Bütün askerî ve mülkî işleri - nazırları tavsit etmeksizin - kontrol etmek, bütün ajanları suale çekmek salâhiyetini encümenlerine devir ve tevdi edebilir. Bu takdirde alâkadar nazırlar bu encümenlerin tayin edeceği murahhasların vazifelerini serbestçe yapabilmeleri için her türlü kolaylığı göstermek mecburiyetindedirler. Diğer taraftan gerek mülkî, gerek askerî bütün makamlar bu murahhasların suallerine tam ve doğru olarak cevap vermekle mükelleftirler.

Bu encümenler ve bunların tayin edecekleri murahhaslar sadece, bir mürakabe salâhiyetini haizdirler. Mürakabe ettikleri makamlara emir ve direktif veremezler. Keza bunları tenkit edemezler, bunlara mülâhazalarını ve düşündüklerini bildiremezler.

Bunlar topladıkları malûmatı tesbit ederler. Bunu, raporlarla, hükûmete ve parlâmentoya arzederler.

3 — Millî müdafaaya mahsus kredilerin kontrolü hususunda ayan ve meclisi mebusan maliye encümenlerinin daimî malî mürakabesi kabul edilmektedir.

4 — Orduyu kontrol hususunda parlâmentonun ordu nezdine daimî murahhaslar göndermesi usulü tecviz edilmemiştir. Sadece, parlâmento ve hükûmet tarafından, parlâmentonun silâh altında bulunmayan azalarına ordu nezdinde muvakkat kontrol vazifesi tevdi edilebilmesi kabul olunmuştur.

B — Harbin icra uzvu üzerine tesiri.

Harbin icra uzvu üzerine husule getirdiği tesirleri dört bakımdan mutalâa edeceğiz. Şöyle ki harbin:

I — Evvelâ, hükûmetin teşkilâtı;

II — Saniyen, hükûmetin harbi sevk ve idare etmek vazifesi;

III — Salisen, hükûmetin tanzim salâhiyeti;

IV — Nihayet, hükûmetin - hayati zaruretlere karşısında - hukuk kaidelerinin dışına çıkarak, hukuka aykırı kararlar ve tedbirler ittihaz etmesi... hususunda icra ettiği tesirleri göreceğiz.

I — Harbin, hükûmetin teşkilâtı üzerine tesiri:

Harp halinde hükûmet gerek askerî, gerek gayri askerî hususata müteallik bir takım tedbirler ittihaz etmek mecburiyetindedir. Meselâ, hükûmet seferberliğe, ordunun sevk ve idaresine, iaşesine, malzemei harbiye tedarikine müteallik bir takım işler yapar. Keza halkın ihtiyaçlarına cevap veren bir takım vazifeler ifa eder.

İşte bu yeni ihtiyaçları karşılayabilmek için hükûmet, teşkilâtında bazı tadilat yapmak mecburiyetinde kalır. Harp dolayısıyla vuku bulan bu değişiklikleri altı noktada tesbit etmek mümkündür:

1 — Bir kere, tabii ahvalde, parlâmentonun ve hükûmetin merkezi Paris iken; harp halinde - mebusan ve ayan reislerinin reyleri alınmak şartıyla - heyeti vekile kararla, bu, başka yere nakledilebilir.

2 — Saniyen, tatbikatta, kabinenin tabii ahvalde arzettiği manzara, harp dolayısıyla, değişebilir. Harp halinde kabinenin üç şekilden birine girdiği görülür:

a - Kabine küçülür. Yani kabineyi teşkil eden nazırlar adedi azaltılır; nezaretlerin miktarı, mümkün mertebe, tenkis edilir. Bu suretle bir nezaretin uhdesine, tabii ahvalde müteaddit nezarete ait olan, işler verilir. Böylelikle tek bir nazır ve nezaret bir çok nazır ve nezaret yerine kaim olmuş olur.

Hulâsa, bir nezaret hem eskiden ifa ettiği işleri; hem de sulh halinde başka nezaretlere ait bir takım hizmetleri de görür.

b - Nezaretler arasında bir nevi hierarşi tesis edilir. Nezaretlerden bazıları birinci plâna geçer. İkinci derece ehemmiyeti haiz olan nezaretler bunlara tabi kılınır. Bu sonuncular, ancak, birincilerle teşriki mesai ettikten sonra hareket edebilirler.

c - Kabine dahilinde daha küçük miqyasta mahdut kabine teşkil edilir.

Asıl kabineyi bütün nazırlar teşkil ettikleri halde; mahdut kabinede, sadece, muayyen bir kaç nazır yer alır. Mahdut kabine - kabul edilen sisteme göre - ya, yalnız asıl kabinenin ittihaz edeceği kararları hazırlar ve buna bir takım teklifler, projeler arzeder. Bu takdirde, kat'i kararları vermek salâhiyeti, yine, münhasıran asıl kabineye ait olur. Veya muayyen işler hususunda mahdut kabine, tek başına, icrai kararlar verebilir.

3 — Mevzuat, harp dolayısıyla, müteaddit nezarete ait olan bazı işlerde vahdet ve koordinasyon temin etmek istemiştir. Bu maksatla bu işlerin, yine, bu nezaretlere aidiyetini kabul etmekle beraber; bunların tedviri hususunda başlıca rolü bir tek nezarete tevdi etmiştir.

İşte, harp hazırlığı için kabul edilen sistem budur.

Filhakika, daha sulh zamanında kara, deniz, hava ordularının seferberliğini; ve harp halinde memleketin bütün menabiden istifade imkânını... hazırlamakla mükellef olan hükümet - muhtelif nezaretlere ait olan bu işlerde - vahdet ve koordinasyon tesis etmek imkânını haizdir.

Şöyle ki :

a - Kara, deniz, hava ordularının seferberliğini hazırlamak, yani orduların teşkili, iaşesi, onlara malzeme harbiye tedariki hususunda başlıca rolü başvekil oynar. Zira bu bapta icabeden tedbirleri almak, bu meselelere müteallik kararları vermek, haddi zatında, ona aittir. Bununla beraber, başvekilin bu salâhiyetini millî müdafaa nazırına devredebileceği de kanunen kabul olunmuştur.

Demek ki bu gibi mesailde söz sahibi olan: Başvekil (veya millî müdafaa nazırı) dır. Diğer nazırlara (yani harbiye, deniz, hava nazırlarına) gelince; bunların vazifesi, sadece - yüksek otoritesi altında buldukları - başvekilin (veya millî müdafaa nazırının) tensip edeceği kararları ve tedbirleri hazırlamak ve icra etmekten ibarettir. Bu nazırlar icraatlarından, yine, şahsan mesuldürler.

b - Millî menabiden istifade imkânlarını hazırlamak hususunda da alâkadar bütün nazırlar, başvekil tarafından ittihaz edilen karar ve tedbirleri - başvekilin yüksek otoritesine ve millî müdafaa nazırının kontrolüne tâbi olmak suretile - hazırlarlar ve icra ederler. Bu icraattan da şahsan mesul olurlar.

Görülüyor ki burada mevzu bahsolan şey: bir koordinasyon ve vahdetin tesisi keyfiyetidir. Filhakika saydığımız bu işler, velev ki filân ve falan nezarete ait olsunlar, her bir nezaretin kendi anlayışına terkedilmemektedir. Bunlar başvekilin (veya millî müdafaa nazırının) tensip ettiği şekilde görülmektedir. Bu suretle harbe hazırlık işinde (yani orduların seferberliği ve millî menabiden istifade hususlarında) başlıca rol başvekile ait olduğu için tek elden idare, koordinasyon, vahdet temin edilmektedir.

4 — Mevzuat, harp halinde, muayyen bazı hizmetler hususunda, nezaretlerin vazife ve salâhiyetlerinde bir iş bölümü tesis etmektedir.

Meselâ aktif hava korunma işi ile pasif korunma işi hususunda nezaretlerin vazife ve salâhiyetlerinde bir iş bölümü yapılmaktadır. Aktif korunma hususunda icap eden tedbirleri ittihaz salâhiyeti münhasıran hava nezaretine aittir. Halbuki pasif korunma işi millî müdafaa nezaretine aittir. Diğer nezaretler de, bu işte, millî müdafaa nezaretine yardım ederler.

5 — Mevzuat, harp halinde muayyen bazı faaliyetleri tek bir nezarete tevdi etmiştir.

a- Meselâ bütün nakliyat işleri - bazı istisnalardan sarfınazar - bir tek nezarete (nafia nezaretine) aittir.

b - Bütün muhaberat işleri - askeri olanlar müstesna - bir tek nezarete (posta, telgraf nezaretine) aittir.

c - Keza ithalâta müteallik ticarî muamelâtın koordinasyonu; ilmî taharriyat; işçilerin temin ve tedariki; gerek ordunun, gerek halkın ihtiyaçlarına cevap veren gıda maddelerinin tedariki; ecnebi memleketlerden eşya mübayaası; teslihat veya ziraat nezaretlerine ait olmıyan iktisadî ihtiyaçları karşılayan sınaî mahsullerin istihsali ve tevzii; müteaddit nezaretin muhtaç olduğu levazım ve mevaddın istihsali... gibi muayyen işler ayrı birer nezarete tevdi edilmiştir.

6 — Nihayet mevzuat - harp dolayısıyla - hükûmetin: nezaretlerin vazife ve salâhiyetlerinde bir takım tadilât yapabileceğini kabul etmektedir.

Vakıa, tabii ahvalde, âmme hizmetlerinin, nezaretlerin ihdası ve ilgası; hizmetlerin bir nezaretten diğerine nakli... keyfiyetleri ancak kanunla mümkündür. Fakat 1938 kanunu mucibince, harp halinde hükûmet; yeni âmme hizmetleri, yeni nezaretler ihdas edebilir. Keza nezaretlerin vazifelerini de tanzim edebilir. Yani muhtelif hizmetleri, muayyen nezaretler arasında, tevzi ve taksim edebilir. Filân hizmetleri bir nezaretten alıp diğerine verebilir.

Hulâsa, hükûmet yeni âmme hizmetleri ve yeni teşekküller ihdas edebilir. Muhtelif nezaretlerin vazifelerinin neden ibaret olacağını tesbit edebilir. Amme hizmetlerinin muhtelif nezaretlere nasıl tevzi ve taksim edileceğini gösterebilir. Muayyen bir nezarete ait işleri başka bir nezarete verebilir.

Netekim 1939 - 1940 harbinde hükûmet bu salâhiyetini kullanmıştır. Meselâ teslihat, bloküs nezaretleri bu suretle ihdas edildi. Keza istihbarat ve iâşe nezaretlerine diğer nezaretlere ait olan işler tevdi edildi.

Şuna işaret edelim ki: Hükümetin bu gibi bir salâhiyeti haiz oluşu sırf kanunun kendisine böyle bir müsaade vermiş olmasından neşet etmektedir. Zira Fransız âmme hukukunda, âmme hizmetlerinin ihdası, ilgası, tadili keyfiyetleri daima kanuna istinad etmek mecburiyetindedir. Ancak kanun idarî bir makama bu hususta salâhiyet tanımış ise, bu takdirde, idarî makamın böyle bir salâhiyeti mevcut olabilir.

II. Harbin: Hükümetin harbi sevk ve idare hususundaki rolü üzerine tesiri.

25 Şubat 1875 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanununun 3 üncü maddesi: «Kuvvei müsellâhanın reisi cümhurun emri altında» olduğunu beyan etmektedir.

Demek ki bu kuvveti (yani kara, deniz, hava ordularını) sevk ve idare etmek reisi cümhura -daha doğrusu hükümete- ait bir iştir.

Lâkin reisi cümhur, ordulara bizzat kumanda edebilmek salâhiyetini haiz midir? 1848 Teşkilâtı Esasiye Kanunu reisi cümhurdan böyle bir salâhiyeti sarahaten esirgemişti. Halbuki 1875 Esas Teşkilât Kanununun mezkûr maddesi reisi cümhura böyle bir salâhiyetin tanınmasına engel teşkil etmemektedir. Bilâkis bu maddenin münakaşası esnasında reisi cümhura böyle bir salâhiyet tanıdığı tasrih olunmuştur. Binaenaleyh -Teşkilâtı Esasiye Kanununa nazaran- reisi cümhurun: orduların bizzat başına geçmesi, hukukarı mümkündür.

Lâkin tatbikatta, hiç bir reisi cümhurun, orduların kumandasını filen üzerine aldığı görülmüş değildir. Tatbikatta hükümet ile askerî rical arasında bir iş bölümü yapılmaktadır. Bu bakımdan Fransada kabul edilen sistemi görelim. Bu sistem: Harp zamanında milletin organizasyonuna mütedair 11 Temmuz 1938 kanuna; bu kanunu bazı noktalarda tadil eden 1939 dekretlerine; nihayet 19 Mart 1939 kanununa... dayanır.

Bu sistem mucibince: prensip itibarile, harbin umumî sevk ve idaresi münhasıran hükümete aittir. Hükümet, harbi gerek siyasi ve iktisadî, gerekse askerî ve teknik bakımdan sevk ve idare eder. Harpten beklenen umumî gayeleri tesbit eder. Kumandanların muhtaç oldukları bütün vasıtaları temin ve tedarik eder. Bunların istimaline nezaret eder. Ordunun ve milletin tekmil ihtiyaçlarına cevap veren bütün tedbirleri ittihaz eder. Demek ki harbi, her bakımdan sevk ve idare eden: hükümettir. Askerî kumandanlar, prensip itibarile, hükümetin, ancak, birer icra uzvudurlar.

İşte prensip budur. Lâkin bu prensibin yanında hükûmet ile askerî makamlar arasında teşriki mesai imkânının da mevcut olduğuna işaret etmek lâzımdır. Filhakika harbin sevk ve idaresile mükellef olan hükûmetin bazı yardımcı askerî uzuvları vardır. Bunlar; milli müdafaa umumî erkânı harbiye reisi, milli müdafaa yüksek konseyi ve harp komitesidir. Bu uzuvlar sayesinde hükûmetle askerî şefler arasında iş birliği teessüs edebilmektedir. Bu meseleleri ayrı bir yazımızda incelediğimizden burada tafsil edecek değiliz.

III. Harbin: hükûmetin tanzim salâhiyeti üzerine tesiri.

Bu meseleyi lâyıkile tetkik edebilmek için bir tefrik yapmak icap eder. Şöyle ki:

a - Evvelâ hükûmetin, tabii ahvalde, haiz olduğu tanzim salâhiyetini gözden geçirmek;

b - Saniyen, hükûmetin haiz olduğu bu salâhiyetin, harp halinde, genişlemesini tetkik etmek lâzımdır.

a - Hükûmetin, tabii ahvalde, haiz olduğu tanzim salâhiyetine müteallik izahatı altı noktada toplamak mümkündür:

1 — 25 Şubat 1875 Teşkilâtı Esasiye Kanununun 3 üncü maddesi mucibince reisi cümhur kanunların icrasını temin etmekle mükelleftir.

Bu metin ve bu hususta yerleşmiş teamül dolayısıyla reisi cümhurun -daha doğrusu hükûmetin (1) - nizamname yapmaya salâhiyeti olduğu müttefikane kabul edilmektedir.

2 — Hükûmet bu tanzim salâhiyetini aşağıdaki hallerde kullanabilir:

Gerek bir kanunun emri üzerine gerekse kendiliğinden, vaz olunmuş kanunların icrasını temin ve bunların tatbik suretlerini tesbit etmek için;

Bir kanunun emri üzerine hiç bir kanunun tanzim etmediği hususata müteallik olarak;

Zabıtaya, âmme hizmetlerinin organizasyonuna ve işlemesine taalluk etmek şartile... hükûmet nizamnameler isdar edebilir.

Görülüyor ki hükûmet tanzim salâhiyetini dilediği gibi, her hususta, her mesele hakkında kullanamaz. Hükûmet, ancak yukarıdaki ahval ve şeraitte nizamnameler yapabilir.

(1) Zira Reisi Cümhurun isdar ettiği nizamnameleri, muhakak alâkadar nazırın da imza etmesi lâzım geldiğinden, zahiren, Reisi Cümhura ait imiş gibi görünen nizamname, haddi zatında, hükûmetin eseri sayılmak icabeder.

Diğer bir ifade ile, hükûmetin tanzim salâhiyetini kullanamayacağı bir saha vardır ki bu:

Bir kere, Teşkilâtı Esasiye hükümlerile;

Saniyen, alelâde kanunlarla... tesbit edilmiş bulunmaktadır.

Filhakika Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının bazı maddeleri; muayyen bazı hususların tanzimi keyfiyetini, münhasıran, parlâmentoya tevdi etmektedir. Keza teşri uzvu da dilediği bütün meseleleri kendisi tanzim etmek salâhiyetini haizdir. Binaenaleyh teşri uzvu gerek sarahaten, gerekse zımnen (yani filân mesele hakkında bizzat kanun vazetmek suretile) her hangi bir hususun tanzimini inhisarına alabilir. Teşri uzvunun her hangi bir meselenin tanzimini kendisine hasr ve tahsis etmesi halinde, artık hükûmetin bu bapta nizamname isdarına imkân kalmaz.

3 — Hükûmetin tanzim salâhiyetini haiz olduğu ahvalde, vücuda getirdiği nizamnameler hiç bir noktadan mevcut kanunlardan birine muhalif bir hüküm ihtiva edemez.

4 — Her hangi bir bakımdan kanuna aykırı olan bir nizamname - idari bir tasarruf olmak itibarile - bir iptal davasına sebebiyet verebilir. Dava mesmu olur. Ve gayri kanunîliği tahakkuk eden nizamname iptal edilir.

5 — Bunun gibi kanuna aykırı bir nizamname, bir dava zımında, gayri kanunîlik defii dermeyanına vesile teşkil edebilir. Ve bu defii kabule şayan olur.

6 — Hulâsa, cemiyet dahilinde tanzim işi (yani mücerret, umumî, devamlı kaideler vazetmek salâhiyeti) teşri uzvu ile icra uzvu arasında taksim ve tevzi edilmiştir. Bu hususta esaslı rol parlâmentoya bırakılmıştır.

b - Hükûmetin harp halinde nizamname yapmak salâhiyeti.

Tabii ahvalde, tanzim salâhiyeti hususunda başlıca rolün parlâmentoya ait olduğunu gördük. Harp halinde, müstacel bir surette tanzimi icap eden bazı mesail zahir edebilir. Keza vaz olunacak kaidelerin, tedbirlerin gizli tutulması da icap edebilir.

Binaenaleyh bu gibi mesailin tanzimi parlâmentoya bırakılmaz. Zira kanun vaz'ı hem zamana mütevakkıftır; hem de alenîlik esasına dayanmaktadır. Demek ki, harp halinde, hükûmetin tanzim salâhiyetini daha geniş bir sahada kullanabilmesi iktiza eder. Hulâsa, harp halinde, hükûmetin tanzim salâhiyetinin tevsi icap eder.

Netekim parlâmentonun kendisi dahi bunu takdir ederek hükûmete - bir takım kanunlarla - böyle bir salâhiyet bahşeder. Bu

kanunlara, yanlış olarak, «tam salâhiyet kanunları» (2) ismi verilir. Fakat bu isim bizi aldatmamalıdır. Zira bu kanunlar, hükûmete dilediği her hangi bir mesele hakkında ve istediği gibi nizamname yapmak hususunda mutlak ve tam bir salâhiyet vermez. Bu kanunlar, hükûmete mahdut bir zaman için ve mahdut bir sahaya ait olmak üzere (yani muayyen meseleler hakkında) kaideler koymak salâhiyetini tanır. Tam salâhiyet kanunları hükûmete - bu meselelere müteallik kavanini nazarı itibara almaya mecbur olmaksızın, hattâ bu kanunlara aykırı olarak - nizamnameler isdar etmek salâhiyetini verir.

Tam salâhiyet kanunları, hükûmetin bu tanzim salâhiyetini ne gibi şartlar altında ve ne gibi ahvalde ve nasıl kullanabileceğini tasrih eder. İsdar edilen nizamnamelerin, muayyen bir müddet zarfında, parlâmentonun tasdikine arzedileceğini de beyan eder. Böylelikle de parlâmento, bu nizamnameler üzerine mürakabe salâhiyetini kullanmak hakkını mahfuz tutmuş olur.

Bu kanunlar, reisi cümhura -daha doğrusu hükûmete- tabii ahvalde haiz olduğu tanzim salâhiyetine ilâveten fevkalâde ve istisnai bir salâhiyet bahşetmiş olur. Filhakika bu kanunlara istinaden, hükûmet bu salâhiyetini tabii zamanlarda teşri uzvunun kendisine hasr ve tahsis ettiği sahalara ait mesail hakkında da kullanabilir. Yani bu zamana kadar bu gibi mesaili, ancak, kanunlar tanzim edebilmekte iken; hükûmet bunlar hakkında nizamnamelerle kaideler vaz edebilir. Aynı zamanda, tam salâhiyet kanunları: hükûmete, tanzim edeceği meselelere taalluk eden ve halen meriyet mevkiinde bulunan kavanini tadil, ilga etmek ve bunlara muhalif hükümler koymak salâhiyetini de verir.

Parlâmentonun, hükûmete bu gibi salâhiyetler tanınması yalnız harp haline münhasır değildir. Teşri uzvu buhran hallerinde veya lüzum gördükçe hükûmete bu gibi salâhiyetler bahşedebilir. Lâkin, parlâmento bilhassa harp halinde böyle hareket eder.

Nitekim parlâmentonun böyle hareket ettiği bilhassa 1914-1918 harbinde görülmüştür. 1939-1940 harbine gelince; esasen 11 Temmuz 1938, 8 Kânunusani 1939 ve 19 Mart 1939 kanunları: hükûmetin tanzim salâhiyetini tevsi etmiş bulunuyordu. Hükûmet de bu salâhiyetini kullanarak bir takım nizamnameler ihdas etmiştir. Bu mevzuata göre, hükûmetin tevsi edilmiş olan tanzim salâhiyetinin arzettiği bazı hususiyetlere işaret etmek faydasız olmaz.

(2) Lois de pleins pouvoirs.

1 — Meselâ 11 Temmuz 1938 kanununun 40'inci maddesi hükûmete böyle bir salâhiyet tanımaktadır.

Filhakika, bu madde reisi cümhura, milletin iâşesi meselesinde, bazı madde ve mahsullerin ithalât, ihracat, tedavül, istimal ve satışını tanzim etmek salâhiyetini tanımaktadır. Keza bunlardan resim alınması; ve istihlâki tahdit etmek imkânını da bahşetmektedir.

2 — 8 Kânunusani 1939 kanununun 36'inci maddesi: Reisi cümhura, muhasamatın devamı müddetince, milli müdafaanın zarurî kıldığı müstacel tedbirleri ittihaz etmek salâhiyetini tanımaktadır. Lâkin reisi cümhur tarafından isdar edilen bu gibi kararnamelerin bir ay içinde (ve parlâmento müçtemi değilse hemen ilk içtimada) parlâmentonun tasdikine arzedilmesini emretmektedir.

3 — Bu kanunlar, hükûmetin tanzim salâhiyetini tevsi etmekle beraber bu salâhiyete bazı hudutlar da çizmektedir.

Filhakika 1938 kanununun 46'inci maddesi: hükûmete geniş tanzim salâhiyeti tanımakla beraber; reisi cümhurun bu salâhiyetini ancak iâşe işleri hususunda kullanabileceğini de tasrih etmektedir. Bu suretle reisi cümhurun bu salâhiyetini tahdit etmektedir. Zira reisi cümhur bu salâhiyetini, iâşe işinden başka bir sahada kullanamayacaktır. Keza 8 Kânunusani 1939 kanununun 36'inci maddesi: hükûmete çok geniş tanzim salâhiyeti vermekle beraber; bu gibi kararnamelerin, nizamnamelerin parlâmentonun tasdikine arzı lâzım geleceğini de tasrih etmektedir. Böylelikle parlâmento, hükûmetin bu sahada tanzim salâhiyetini kullanmasını mürakabe edebilmektedir.

Tam salâhiyet kanunlarından neşet eden salâhiyeti kullanmak suretile, hükûmetin isdar ettiği nizamnameler, kararnamelere karşı açılan davalar ve dermeyan edilen defiler... hakkında mahkemelerin ne düşündüğünü, ileride -harbin: kaza uzvu üzerine tesiri bahsinde - ayrıca tetkik edeceğiz.

IV. Harbin: Hükûmetin hayati zaruretler karşısında, hukuk kaidelerinin dışına çıkarak, hukuka aykırı kararlar ittihaz etmesi hususunda icra ettiği tesir.

Filhakika «buhran zamanlarında ve fevkalâde hallerde idarenin (hükûmetin) hukuk kaidelerinin dışına çıkması ve bu kaidelere uymayan tasarruflar yapması, vaziyetler yaratması mevzu bahs olur» (3). Profesör L. Rolland da, buhran veya harp hallerinde müs-

(3) Ordinaryüs Profesör Bay Sıddık Sami Onar. İdare Hukuku. Sayfa: 231 - 235.

tacel ve zarurî ihtiyaçlar karşısında hükûmetin salâhiyetlerini aşarak - milli müdafaa ve devletin selâmeti namına - kanunlara, hukuk kaidelerine mugayir kararlar ittihaz etmek mecburiyetinde kaldığını söylemektedir.

Hükûmet, bu gibi kararları tabiî zamanlarda ittihaz etse, muhakkak ki, bunların gayri kanuniliği dolayısıyla açılan iptal davaları kabule şayan olur. Ve neticede bunların gayri kanuniliği sabit olunca, bu kararlar iptal edilir. Hükûmetin kanunsuz hareketi hiç bir suretle mazur görülemez.

Lâkin hükûmet, bu gibi kararları harp halinde ittihaz etse, bunların gayri kanuniliği dolayısıyla açılan iptal davaları yine mesmu olur. Fakat şûrayı devlet, ekseriya bu kararların fevkalâde zaruretler dolayısıyla ittihaz edildiğini nazarı itibara alır. Binaenaleyh, ekseriya, neticede bu kararların muteber ve kanunî olduğunu kabul eder. Hulâsa bunları iptal etmez. Bu takdirde, demek ki, hükûmetin kanunsuz hareketi mazur görülür.

Diğer bir ifade ile «tabii zamanlarda mazur görülemiyen kanunsuzluk harp halinde mazur görülmek icap eder.» Bunun neticesi olarak da böyle gayri kanunî bir tasarruf tabiî zamanlarda hukukan hüküm ifade etmediği halde; harp halinde kanunî bir tasarruf imiş gibi hüküm ifade eder.

Harbin, hükûmeti kanunların dışında ve hattâ kanunlara muhalif olarak bir takım kararlar ve tedbirler ittihaz etmek mecburiyetinde bıraktığını söyledik. Bu bahsi, tekrar, harbin kaza uzvu üzerine tesirini tetkik ederken inceliyeceğiz. Lâkin burada, zaruretler karşısında hükûmetin bu şekilde hareket ederken kendisini mazur göstermeye çalıştığını kaydedelim. Keza parlâmentonun da bu hareketi meşru saydığını ilâve edelim.

1914-1918 harbinde, hükûmet mutad tanzim salâhiyetinden (yani tabii ahvalde olduğu gibi tanzimî kaideler vazetmek salâhiyetinden) ayrı ve daha geniş bir salâhiyeti haiz değildi. Bundan dolayı, hükûmet, çok defa, bazı zaruretler karşısında, kanun hariçinde veya kanunlara muhalif bir takım kararlar ve tedbirler ittihaz etmek mecburiyetinde kaldı. Keza bazı kanunların tatbikini ve icrasını tehir ve talik etti. Meselâ hükûmet, inzibati cezaya çarpılacak memurlara, müdafaa sâdedinde, dosyalarının teydiini âmir olan 9 Nisan 1905 kanununun 65inci maddesinin tatbikini ortadan kaldırdı. Bunun gibi askerî makamlar bazı fertleri hiç bir kanuna istinat etmeksizin muayyen mıntakalardan ihraç ettiler; bazı ferdlerden meyhane açmak hakkını nezettiler.

Bu gibi kararların ve tedbirlerin tabii ahvalde kanuni olmadığı bedihi iken; harp halinde hükümet böyle hareket etmekten çekinmediği gibi, parlamento da bu hareketi tecviz etti.

a - Filhakika 1914 - 1918 harbinde, hükümet, çok defa kanuna aykırı hareket etmekle beraber; hareketinin gayri kanuniliğini bertaraf etmek endişesini gösterdi. Bundan dolayı da ittihaz ettiği gayri kanuni kararların bilâhare parlamento tarafından tasdik edilmesine çalıştı. Bunun için de, parlamentoya - ittihaz ettiği gayri kanuni kararların tasdikini mutazammın - projeler tevdi etti. Hattâ, hükümet bazan da ittihaz ettiği gayri kanuni kararlarda bunların filân tarihte parlamento tarafından tasdikine arzedileceğini de tasrih etti. Bu suretle kendisini, daha bidayette, mazur göstermeye çalıştı.

Lâkin şunu da ilâve etmek lâzımdır ki: hükümet, bazan da hiç böyle bir endişe göstermiş değildir. Aşikâr bir surette gayri kanuni olan bir çok kararlarını parlamento tarafından tasdikine dahi arz etmemiştir.

b - Parlamento gelince; hemen daima, hükümetin kararlarını tasdik etmek suretile, hükümetin hareketini meşru göstermiştir.

Son bir noktaya da işaret edelim: 1939 - 1940 harbinde hükümetin tanzim salâhiyeti son derecede tevsi edilmiş bulunduğundan hükümet, icap ettikçe, zarurî olan tedbirleri bu salâhiyetini kullanarak almıştır. Binaenaleyh, zaruretler karşısında kanun haricine çıkmak veya kanuna aykırı hareket etmek mecburiyetini pek de hissetmiş değildir.

C — Harbin kaza uzvu üzerine tesiri.

Burada tetkik etmek istediğimiz üç mesele vardır:

Şöyle ki:

I — Bir kere, harbin hükümetin tanzim salâhiyetini tevsi etmesi dolayısıyla, hükümetin isdar ettiği kararname ve nizamnameler karşısında mahkemelerin ne düşündüğünü görmek faydalı olur.

II — Saniyen, harbin hükümeti, bir takım zaruretler karşısında, kanunlara aykırı kararlar ve tedbirler ittihaz etmek mecburiyetinde bıraktığına göre mahkemelerin ne gibi bir vaziyet aldığını tesbit etmek lâzım gelir.

III — Nihayet, «hükümet tasarrufu» teşkil eden bazı harp vakaları ve harp esnasında ittihaz edilen bazı zabıta tedbirleri karşısında mahkemelerin nasıl hareket ettiğini incelemek icap eder.

I — Harp dolayısıyla, parlâmentonun tam salâhiyet kanunlarıyla hükûmetin tanzim salâhiyetini tevsi etmesi üzerine hükûmetin - bu kanunlara istinaden - isdar ettiği kararname ve nizamnameler karşısında mahkemelerin aldığı vaziyet nedir?

a - Şûrayı devletin noktâi nazarı şudur:

1 — Bir kere, şûrayı devlet, tam salâhiyet kanunlarının Teşkilâtı Esasiye Kanunlarına uygun olup olmadığını tetkik etmekten, kat'i surette, imtina etmektedir.

2 — Tam salâhiyet kanunlarına istinad etmek suretile hükûmetin isdar ettiği kararname ve nizamnamelere gelince; şûrayı devlet, bunların aleyhine açılan iptal davalarını iptidaen kabul etmektedir. Yani bu gibi davalar mesmudur. Diğer bir tabirle bu kararname ve nizamnamelerin parlâmentonun tasdikine arzedilmiş olması keyfiyeti: bunların kanuna uygun olup olmadığının tetkikine mani ve engel teşkil etmemektedir. Filhakika tasdik keyfiyetine rağmen, bunlar birer idarî tasarruftur. Binaenaleyh bunlar iptal davasına mevzu teşkil edebilir.

Şûrayı devlet bu gibi davaları kabul ve tetkik ettikten sonra; neticede, bu kararname ve nizamnamelerin -tam salâhiyet kanunlarının: verdiği salâhiyeti aşmak suretile- kanuna aykırılığını tesbit ederse bunları iptal etmektedir. Aksi takdirde davayı intihaen reddetmektedir.

b - Temyiz mahkemesinin ise noktâi nazarı şudur:

Tam salâhiyet kanunlarına istinaden isdar edilen nizamname ve kararnameler aleyhinde ileri sürülen ve bunların gayri kanunî olduğuna taallük eden defilerin dermeyanına müsaade etmektedir. Binaenaleyh bu gibi defileri iptidaen kabul ve tetkik etmektedir. Neticede de, kanuna aykırılık sabit olursa bu defileri intihaen dahi kabul etmektedir. Aksi takdirde, def'i dermeyan eden tarafı haksız çıkarmaktadır.

II — Harp dolayısıyla, hükûmetin -bir takım zaruretler karşısında - kanunların haricine çıkararak ve hattâ kanunlara muhalif olarak bir takım kararlar ve tedbirler ittihaz etmesi karşısında mahkemelerin aldığı vaziyet nedir?

a - Şûrayı devletin içtihadı şudur:

Şûrayı devlet bu gibi kararlara ve tedbirlere karşı açılan davaları iptidaen kabul ve tetkik etmektedir. Her şeyden evvel hükûmetin bu kararı veya tedbiri ittihaz ederken dayandığı kanunî metni, istinat ettiği maddeyi nazarı itibara almaktadır. Bu metni,

bu maddeyi tefsir etmektedir. Bu tefsirinde de gayet geniş hareket etmektedir. Şöyle ki metne ve maddeye tam bir mana vermek için cari olan ahval ve şeraiti de hesaba katmaktadır. Binaenaleyh harp halini, zaruretleri nazarı itibara alarak bu metnin, bu maddenin, harp halinde hükûmete böyle bir salâhiyet tanıyıp tanımadığını tesbite çalışmaktadır.

Kanun metinlerini mevcut ahval ve şerait zaviyesinden tefsir eden şûrayı devlet, ekseriya, bu metinlerin hükûmete tabii ahvalde haiz olmadığı geniş salâhiyetler bahşetmekte olduğu kanaatine varmaktadır. İdarî mahkeme, mevcut ahval ve şeraiti nazarı itibara almakla beraber, metne, maddeye böyle bir mana veremediği takdirde de bu kararın ve tedbirin gayri kanuniliğini kabul ve bunları iptal etmektedir.

b- Temyiz mahkemesinin içtihadı ise şudur:

Temyiz mahkemesi, harp halinde dahi hükûmetin ittihaz ettiği kararların ve tedbirlerin - her hangi bir kanunda ayrı bir sarahat bulunmadığı takdirde - kanunlara aykırı olamayacağını düşünmektedir. Binaenaleyh hükûmetin sırf zaruretler karşısında kaldığı için kanunların haricine çıkararak veya bunlara aykırı olarak ittihaz ettiği kararların ve tedbirlerin gayri kanunî olduğunu kabul etmektedir.

III — Harp dolayısıyla, cereyan eden bir takım vak'alar, bir takım askerî hareketler, vuku bulan bir takım fiiller ve hükûmetin, idarenin yaptığı bir takım tasarruflar, işler vardır. Bunlar birer «hükûmet tasarrufu» teşkil eder. Bunlar mahkemelerin kazai mürakabesinin dışında kalır. Bunlara taallük eden davalar mesmu olmaz.

Filhakika, malûm olduğu üzere, Fransada bir takım mülâhazalarla kazai mürakabeye tabi tutulmayan bir takım vak'alar, tasarruflar, işler vardır. Bunlara «Hükûmet tasarrufu» ismi verilir. Bunların, mahkemeler tarafından ampirik bir surette tanzim edilmiş olan bir listesi vardır. Bazı harp vak'aları ve harp esnasında ittihaz edilen bazı tedbirler de bu listede yer alır. Bunlar, bu listede yer almak itibarile, birer «Hükûmet tasarrufu» teşkil eder ve mahkemeler bunları tetkik ve mürakabe etmekten imtina ederler. Binaenaleyh bu gibi harp vak'alarına ve bu gibi tedbirlere taallük eden davalar mesmu olmaz.

Bu harp vak'alarının ve tedbirlerinin neden ibaret olduğunu tetkik edelim.

a - Harp vak'aları.

Harp esnasında, meselâ bir tarlanın bir ordu tarafından işgali; bir arazide siperlerin kazılması; bir bataryanın ateş açması; harp dolayısıyla bazı gemilerin limanlarda tevkif veya başka limanlara zevkedilmesi... gibi fiiller: «Harp vak'ası» ismini taşır.

«Bu gibi harp vak'aları tabiatile birer hukuki tasarruf mahiyetinde olmayıp» maddî birer fiildir. «Binaenaleyh bunlar hakkında bir iptal davası bahse mevzu olamaz». Bunlar aleyhinde ancak tazminat davasının açılabilmesi akla gelebilir.

İşte, bu harp vak'aları birer «Hükümet tasarrufu» addedilirse bu tazminat davaları dahi açılmaz. Bu gibi davalar dahi mesmu olmaz. Mahkemeler bunları tetkik etmekten imtina ederler.

Lâkin Fransada, mahkemeler bütün harp fiillerini, tekmiil harp vak'alarını birer «hükümet tasarrufu» telâkki etmemektedirler. Binaenaleyh bazı harp fiillerini alelâde idarî fiil mahiyetinde görmektedirler. Bilâkis bazı harp vak'alarını birer «hükümet tasarrufu» saymaktadırlar.

Harp fiileri, harp vak'aları hususunda yapılan tefrik şudur:

1 — Millî ülke dahilinde cereyan eden harp harekâtı esnasında vuku bulan fiiller ve vak'alar birer «hükümet tasarrufu» addedilmemektedir. Binaenaleyh bu harekâtın, bu fiillerin, bu vak'aların sebebiyet verdiği zararların tazmini davası mesmu olmaktadır.

2 — Bilâkis millî ülke haricinde (yani ecnebi topraklarda, müstemlekelerde, açık denizlerde) cereyan eden harp harekâtı esnasında vuku bulan fiiller, vak'alar birer «hükümet tasarrufu» addedilmektedir. Binaenaleyh bunların husule getirdiği zararların tazmini davası mesmu olmamaktadır.

Binaberin bir ecnebi toprağın askerî işgali münasebetile veya harbin yabancı bir arazide tahribat yapması dolayısıyla gerek ecnebilerin, gerekse Fransızların uğradıkları zararların tazmini davası mevzuubahs olamamaktadır. Keza, bir müstemlekedede, açık denizde harp dolayısıyla zarara uğrayan ecnebiler ve vatandaşlar bundan dolayı bir tazminat davası açamamaktadırlar. Bu kabîl davalar mesmu değildir.

b - Harp esnasında ittihaz edilen bazı tedbirler.

Millî bir harp esnasında devletin mevcudiyeti ve selâmeti namına bazı kararların, tedbirlerin alınması iktiza edebilir. Bu gibi karar ve tedbirler bazı şartları haiz olduğu takdirde birer «hükümet tasarrufu» sayılır. Binaenaleyh bunlar bir iptal davasının

mevzuunu teşkil edemez. Keza bir tazminat davasına da esas olamaz.

«Hükümet tasarrufu» sayılmak için bu kararların, bu tedbirlerin haiz olması icabeden şartlar şunlardır:

1 — Bu tedbirlerin zabıta tedbirleri olması lâzımdır. Binaenaleyh zabıtaya taallük etmiyen tedbirler «hükümet tasarrufu» sayılamaz.

2 — Bu tedbirlerin bir harp esnasında ittihaz edilmiş olması iktiza eder. Binaenaleyh sulh zamanında veya bir isyan halinde ittihaz edilen tedbirler «hükümet tasarrufu» mahiyetini haiz olamaz.

3 — Bu tedbirlerin münhasıran ecnebilere taallük etmesi aranır. Yani sırf ecnebilere taallük eden zabıta tedbirleri «hükümet tasarrufu» sayılabilir. Yoksa sadece vatandaşları istihdaf eden veya hem vatandaşlara hem ecnebilere şamil olan zabıta tedbirleri bu mahiyeti haiz değildir.

D — Harbin mahalli idareler üzerine tesiri.

Bu tesirleri, sırasile tetkik edelim:

1 — Sulh zamanında, belediye meclislerinin müzakere nisabı: mürettep azanın yarısıdır. Halbuki harp halinde, bu nisap: mürettep azanın yekûnuna göre değil, silâh altına çağırılmıyan aza yekûnuna nazaran hesaplanır.

Şöyle ki meclis toplanıp müzakere edebilmek için silâh altına alınmamış olan azalarının yarısı mevcut olmalıdır.

2 — Tabii ahvalde, belediye meclisleri feshedildiği veya bütün azaları istifa ettiği takdirde komün işlerinin tedviri reisi cümhur tarafından tayin edilen 3 ilâ 7 azadan mürekkep hususi murahhaslar heyetine tevdi edilir. Bu heyetin salâhiyetleri gayet mahduttur. Şöyle ki bu heyet ancak müstacel olan idarî işleri görür. Halbuki harp halinde, aynı vaziyet zuhur ettiği takdirde meclisin yerine kaim olan murahhaslar heyetinin salâhiyetleri mahdut değildir. Bilâkis bu heyet: meclisin haiz olduğu bütün salâhiyetlere sahiptir.

3 — Sulh zamanında, dahiliye nazırı için - vilâyet ve komünlere mütedair bazı kararlar ittihaz ederken - bir takım komisyon, komite ve meclislerin reyini almak mecburiyeti mevzu bahistir. Halbuki 10 Kânunuevvel 1939 dekresi: 1939 - 1940 harbi için bu mecburiyeti kaldırmıştır. Nazır, artık, mahalli idarelere müteallik kararları bu

gibi komisyon, komite ve meclislerin reyini almaksızın ittihaz edebilir.

4 — 26 Eylül 1939 dekresi: nüfusu 20.000 den yukarı olan vilâyet ve komünlerde münhal olan memuriyetlere memur tayini salâhiyetini valinin iznine tabi kılmaktadır. Dekre, bu suretle, harp esnasında personelin lüzumundan fazla artmasına mani olmaktadır.

5 — Sulh halinde belediye meclisinin, müzakereleri neticesinde, ittihaz ettiği kararlar - prensip itibarile - icraî karar mahiyetini haizdir. Binaenaleyh bu kararlar ayrıca hiç bir muameleye lüzum olmaksızın kendiliğinden icra edilebilmek vasfını taşır. Halbuki harp halinde bu prensibin bir istisnası mevzuu bahsolar. Şöyle ki harp halinde aza adedi üçte birine düşen bir belediye meclisinin, müzakereleri neticesinde, ittihaz ettiği kararlar icraî karar mahiyetini haiz değildir. İcraî karar vasfını iktisap edebilmek için ayrı bir usule ihtiyaç vardır. Filhakika bu kararların icraî bir mahiyet arzedebilmesi için, bunların vilâyete tevdi tarihinden itibaren bir ay beklemek icap eder. Bu müddet zarfında vali bunların icra edilmemesine müteallik bir karar ittihaz etmemiş olmalıdır ki bunlar icra edilebilsin. Bu kararların, bu müddetten evvel, icra edilebilmesi için de valinin sarîh bir müsaadesine lüzum vardır.

6 — Sulh zamanında, belediye meclisinin feshi; ve faaliyetinin bir müddet için tatili... keyfiyetleri muayyen bir usule tabidir. Halbuki, harp halinde, belediye meclisi faaliyetinin tatili başka bir usule bağlanmıştır. Şöyle ki sulh zamanında meclis, ancak heyeti vekilenin esbabı mucibeli bir kararile feshedilebilir. Meclisin faaliyeti ise, belediye reisi tarafından bir ayı tecavüz etmemek şartile muayyen bir müddet için tatil edilebilir.

Halbuki, harp halinde, bundan başka meclis faaliyetinin - umumî menfaat mülâhasasile - muhasamatın nihayete ermesine kadar tatili de mümkündür. Bu takdirde buna karar verecek olan: dahiliye nazırının teklifi üzerine reisi cümhurdur.

Bu gibi ahvalde meclis yerine 3 ilâ 7 azadan mürekkep bir muhahaslar heyeti tayin edilir. Harbin nihayetine kadar bu heyet, meclisin salâhiyetlerini haiz olur ve meclise ait işleri görür.

7 — Sulh zamanında, belediye reisinin vazifesine bir müddet için nihayet verme keyfiyeti muayyen bir usule tabidir. Harp halinde ise, faaliyetinin bir müddet için tatili başka bir esasa dayanır. Şöyle ki tabii ahvalde vali, belediye reisinin vazifesini bir ay için tatil edebilir, vazifesinden el çektirebilir. Dahiliye nazırının kararile de bu müddet üç aya çıkarılabilir. Halbuki harp halinde, ay-

rıca - umumî menfaat mülâhasasile - reisi cümhur, belediye reisinin vazifesini, muhasamatın nihayetine kadar, tatil edebilir, vazifesinden el çektirebilir.

8 — Sulh zamanında, kanunen muayyen ve mahdut hallerde valinin, belediye reisi yerine kaim olabilmesi kabul edilmiştir. Bu gibi hallerin ne zaman mevzuu bahsolabileceğini, ayrıca, zikredecek değiliz. Sadece şunu söyliyelim ki: böyle bir salâhiyet, harp halinde, daha da tevsi edilmiş olarak valide mevcuttur.

9 — Alzas ve Loren komünlerinin vaziyetini de tesbit etmek faydalı olur. Filhakika Alzas ve Loren halkı, muhasamatın başlangıcında, askerî makamların emri üzerine vilâyet ve komünlerini terke mecbur kaldı. Bu halk, Fransanın merkez ve cenubu garbi vilâyet ve komünlerine yerleştirildi.

Lâkin Alzas Loren halkının komün hayatı, mümkün mertebe, ipka edildi. Şöyle ki Alzas Lorenliler nakledildikleri ve yerleştirildikleri vilâyet ve komünlerde, kendi eski komün rejimlerini muhafaza ettiler. Binaenaleyh bunların buldukları komünlerde ayrı iki belediye mevcuttur.

Bir kere bu komünlerde - Alzas Lorenlilerin buralarda yerleşmelerinden evvel - mevcut komün rejimi devam etmektedir.

Bunun yanında, ayrıca Alzas Lorenlilerin kendi komün rejimleri de cari olmaktadır.

Buralarda iki türlü halk, iki belediye meclisi ve iki belediye reisi vardır.

Ancak şunu da ilâve etmek lâzımdır ki: Alzas Lorenlilere ait bir belediye meclisinin mevcut olup faaliyet ifa edebilmesi için silâh altında olmıyan azalarının, hiç olmazsa, yarısının o mahalde bulunması iktiza eder. Bu belediye meclisi, sadece burada yerleşen Alzas Lorenlileri alâkadar eden mesail hakkında müzakerelerde bulunabilir ve kararlar ittihaz edebilir.

Belediye reislerine gelince; Alzas Lorenlilerin yerleştikleri komününün asıl belediye reisi bu komünü ve hükûmeti temsil eder. Zabıta işlerini o, görür.

Alzas Loren komünnotesinin belediye reisi ise, ancak Alzas Loren belediye meclisine riyaset eder, onun kararlarını hazırlar ve icra eder. Keza Alzas Loren halkının hizmetlerini tedvir eden ajanların hiyerarşik şefi olmak vasfını taşır.

Başka yerlerde sakin olan Alzas Loren komünlerinin üzerinde mürakabe vazifesini, yani idarî vesayeti bunların yerleştikleri vilâ-

yet valileri değil; hicretten evvel bu vesayeti kullanan vali istimal eder.

E — Harbin memurlar üzerine tesiri.

Harp dolayısıyla, diğer ferdler gibi memurların da silâh altına alınması ortaya üç mesele koyar:

I — Âmme hizmetlerinin ifası için yeni bir personele ihtiyaç hasıl olur. Binaenaleyh bu personelin temini ve tedariki icabeder.

II — Askere alınan memurların vaziyetini nazarı itibara almak lâzım gelir.

III — Yeni personelin vaziyetini de düşünmek iktiza eder.

I — Yeni bir personele ihtiyaç vardır.

Bu ihtiyaç iki bakımdan mevzuu bahsolar:

1 — Bir kere askere alınan memurlar yerine yeni ajanlara lüzum hasıl olur.

2 — Saniyen, harp dolayısıyla, ihdas edilen yeni âmme hizmetleri, yeni teşekküller için de yeni bir personel bulmak icap eder.

Fransız mevzuatına göre yeni personel aşağıdaki şekillerden her hangi birile temin edilebilir:

a - Bir kere askere alınmayan memurlar vazifelerine devam ederler.

Prensip itibarile bu memurlar sulh zamanında ifa ettikleri hizmetleri görmeğe devam ederler. Yalnız idare, bunları gerek aynı nezarete, gerekse başka nezarete ait başka her hangi bir vazifeye, bir hizmete, hattâ daha yüksek bir memuriyete de tayin edebilir.

b - Harp ilânından evvel tekaüde sevk edilmiş olan memurlar tekrar hizmete alınabilir.

Filhakika 11 Temmuz 1938 kanunu - hizmetin ifası için zarurî olan ehliyeti haiz olmak şartile - mütekaît memurların, tekaüde sevklerinden itibaren 5 senelik bir devre için tekrar işe alınabileceklerini tasrih etmektedir.

c - Harbin devamı esnasında yaşını dolduran veya tekaüde-sevki icabeden memurlar da, idarenin emri üzerine, 5 sene müddetle hizmetlerine devam etmek mecburiyetindedirler.

d - İcabeden memuriyetlere, mevkilere - muvakkat bir mahiyeti haiz olmak ve kabili azil olmak üzere - yeni ajanlar da tayin edilebilir. Bunlar, muhasamata nihayet verildikten azami üç ay sonra tasfiyeye tâbi tutulması icabeden ayrı ve muvakkat bir kadro teşkil ederler.

e - Askerî mükellefiyetleri olmıyan vatandaşlar ve Fransız hi-mayesi altında bulunanlar, kendi arzularile, valiye müracaat ede-rek, hizmet ifa etmeyi taahhüt edebilirler. Böyle bir talep üzerine, idare bunları - bir tayin muamelesile değil de - sadece bir tahsis mektubu ile gerek resmî ve gerekse milli menfaat namına çalışan müesseselerde iş başına getirebilir. İdare, tek taraflı olarak bun-ların hizmetine nihayet de verebilir.

f - Ecnebler de, bir talepname ile, bu suretle iş görmeğe âma-de olduklarını bildirebilirler. Bunlar da aynen işe alınabilir.

g - Bazı ferdler de, kendi arzularile değil de, idarenin emri üzerine resmî müesseselerde veya milli menfaat namına işliyen müesseselerde cebren iş görmeğe mecbur tutulabilir.

Bu sonuncu mevzua, harbin ferdler üzerine tesiri bahsinde tek-rar temas edeceğiz. Tâmikini o bahse bırakıyoruz.

II — Askere çağırılan memurların vaziyetini nazarı itibara al-mak icabeder.

a - Bir kere askere alındıkları için, memuriyetlerinden ve vazifelerinden ayrılmak mecburiyetinde kalan memurların meşru menfaatlerini - iş başında kalanlara ve memuriyete yeni alınanlara karşı - himaye etmek lâzımdır.

Filhakika, silâh altına çağırılmıyan memurlar şayet kıdem, ter-fi, ilâh... usullerinden istifade edecek olurlarsa, bu keyfiyet askere alındıkları için bu usullerden istifade edemiyen memurları muta-zarrır kılabilir. Böyle bir musmele askere alınan memurlarla alın-mayanlar arasında müsavatsızlık tesis etmiş olur.

b - Bunun gibi, muayyen bir memuriyete talip olabilecekleri halde, askere çağrılmakla bundan ferağat etmek mecburiyetinde kalan fertleri - harp esnasında, memuriyete talip olup hizmete ye-ni alınanlara karşı - korumak icap eder.

Filhakika, bu yeni taliplerin bu memuriyetlere kat'i olarak yerleşmesi kabul edilecek olursa; diğerleri bundan zarar görmüş olurlar.

İşte mevzuat, bu gibi mülâhazalarla, şu esasları vazetmiştir:

1 — Askere alınan memur bu sıfatını muhafaza eder. Binaen-aleyh işgal ettiği mevki münhal sayılamaz. Orduda geçirdiği müd-det - muhasamat nihayete erdikten sonra - kıdem ve tekaütlük he-sabında nazarı itibara alınır. Memur, geniş mikyasta maaşından da istifade eder. Şöyle ki askerî maaşından maada memuriyet maaşı ile askerî maaşı arasındaki farkı da alır.

2 — Askere alınmayıp hizmet gören ajanların hukukî vaziyeti de askere alınan memurları mutazarrır kılmıyacak şekilde tanzim edilmiştir ki bunu, hemen aşağıda tetkik edeceğiz.

III — Yeni personelin vaziyetini düşünmek lâzımdır.

Harp halinde, lüzum görülen personeli teşkil eden ajanların hukukî vaziyetini tetkik ederken, bidayette tesbit ettiğimiz kategorileri göz önünde tutacağız.

a -Harpten evvel memuriyete alınmış olup da askere çağrılmayan memurların vaziyeti: harbin bidayetinde olduğu gibi, hiç bir tahavvüle tabi olmaksızın, aynen baki kalır. Binaenaleyh her hangi kıdem, derece, sınıf, terfi imkânı mevzuu bahsolamaz.

Ancak askere alınan memurlar gibi bunların da, harbin devamınca, memuriyette geçirdikleri müddet: Muhasamat nihayete erdikten sonra kıdem ve tekaütlük hesabında nazarı itibara alınır.

Bu memurlar, sadece harbin bidayetinde aldıkları maaşı almağa devam ederler. Yukarıda gördüğümüz üzere harp halinde bunlar daha yüksek memuriyete tayin edilmişlerse, bu bir terfi addedilemez. Bundan dolayı da bunlara daha yüksek bir maaş değil, sadece munzam bir tazminat verilir.

b - Harpten evvel tekaüde sevk edilmiş olup da, harp dolayısıyla, tekrar hizmete alınanlara - bu hizmet mukabilinde - maaş değil sadece tazminat verilir.

c - Harbin devamı esnasında yaşını doldurmuş olanların veya tekaüde sevki icap edenlerin vaziyeti de, aynen, böyledir.

d - Yeni tayin edilen ajanların vaziyeti tamamen muvakkat bir mahiyet arzeder. Bunlar, aynı zamanda, bir maaş değil, bir ücret veya tazminat alırlar. Ancak bunlar, harpten sonra artık, daimî olmak üzere memuriyete tayin veya daimî kadroya dahil edilecek olurlarsa memuriyette, muvakkat mahiyette olmak üzere geçirdikleri müddet - kıdeme esas teşkil edememekle beraber - tekaütlük maaşının hesaplanmasında nazarı itibara alınır.

e - Kendi talepleriyle âmme hizmetine iştirak eden vatandaşlarla Fransız himayesi altında olanlar bir ücret veya tazminat alırlar.

f - Ecnebler de maaş değil bir ücret veya tazminat mukabilinde çalışırlar.

g - Cebren, bir hizmet, bir iş görmeğe mecbur tutulanlar da, bir ücret veya tazminat alırlar.

F — Harbin fertler üzerine tesiri.

Harbin fertler üzerine husule getirdiği tesirleri, biz sadece, dört noktadan tetkik edeceğiz. Aynı zamanda, hemen şunu da söyleyelim ki makalemizin çerçevesini aşmamak için burada tetkiki icap eden meseleleri incelemekten ziyade tesbit etmekle iktifa edeceğiz.

I — Askeri mükellefiyet mevzuatı mucibince silâh altına alınan fertlerin vaziyeti.

Burada :

- a - Alelâde fertlerin;
- b - Parlâmento ve hükûmet azalarının;
- c - Mahallî idareler (yani meclis ve encümen) azalarının;
- d - Memurların;
- e - Askere alınmakla beraber mesleklerine devam edebilen şahısların (*affectés spéciaux*'ların)... vaziyetini tetkik etmek faydalı olur.

a - Silâh altına çağırılan fertlerin vaziyeti.

Fransada askerî hizmet müddeti - 20 den 48 yaşına kadar olmak üzere - 28 senedir.

Bu müddet şöyle bir taksime tabi tutulmuştur:

- 1 — İlk iki senelik müddet: Faal hizmete tekabül eder.
- 2 — Bunu takip eden iki sene: Askere çağrılmaya hazır sınıfı teşkil eder.
- 3 — 16 sene: İlk ihtiyat müddetini teşkil eder.
- 4 — Geri kalan 8 sene de: İkinci ihtiyat müddetidir.
- b - Parlâmento ve hükûmet azalarının durumu.

Bu durumu tanzim eden 11 Temmuz 1938 kanunu ortaya bir prensip koymakta ve bunun istisnasını da vâzetmektedir. Şöyle ki:

1 — Prensip: Harp halinde parlâmento ve hükûmet azalarının, sulh zamanında olduğu gibi, vazifeleri başında kalmalarıdır.

2 — Lâkin, bu prensibin şöyle bir istisnası vardır: Yaşları 40 dan aşağı olan parlâmento azaları, seferberlikte, kendi sınıflarının mükellefiyetlerine tabidirler. Demek ki, bunlar alelâde fertler gibi askerî mükellefiyet mevzuatına tabidirler. Keza, bunlar, askerî usullere tevfiқан verilen izinler haricinde - siyasi vazifelerini ifa maksadile - ordudan uzaklaşıp parlâmentonun faaliyetine iştirak edemezler. Yalnız Fransada cari olan bir teamül mucibince parlâmento azaları rey vermek hususunda diğer bir azayı tevkil edebilirler.

c - Mahalli idare uzuvlarının (yani meclis ve encümen) azalarının vaziyeti.

19 Teşrinievvel 1939 dekresi: Mahalli idare azalarının, silâh altında bulunmalarına rağmen meclis ve encümen faaliyetine iştirak edebilmelerini mümkün kılmıştır. Şöyle ki bu azalar, alâkadar meclis veya encümen reisine tahriren bildirmek şartile, diğer bir azayı rey vermek hususunda tevkil edebilirler. Şunu da ilâve edelim ki: Fransada mahalli idareler hususunda böyle bir vekâlet esası, ilk defa bu dekre ile kabul edilmiştir.

d - Memur iken askere alınanların vaziyetini, evvelce tetkik ettiğimizden, burada, bu vaziyete işaretle iktifa ediyoruz.

e - Askere alınmakla beraber mesleklerine devam edebilen ve (affectés spéciaux) ismi verilen şahısların vaziyetine gelince:

Bunların vaziyetini tanzim eden bir çok metin vardır. Bu metinler mucibince askerî makamlar, seferberlikten evvel, yardımcı sınıflara ve ikinci ihtiyat sınıfına mensup ferdleri silâh altına çağırarak beraber; bunların sulh zamanında icra ettikleri meslek - gerek ordunun ihtiyaçları, gerek idarenin işlemesi ve gerekse memleketin iktisadî hayatı için - elzem ve zarurî addediliyorsa; bunlara mahdut bir zaman için mesleklerini ifa edebilmeleri hususunda müsaade bahsedebilirler. Hattâ ordunun ihtiyaçları bakımından buna mutlak bir lüzum varsa ilk ihtiyat sınıfına mensup fertlere de böyle bir izin verilebilir.

Bu suretle eski işlerinde ipka veya mümâsil işlere tayin edilen şahıslar bu işe tayin ve tahsis edilmiş sayılır. Bundan dolayı da bunlara «tahsis edilenler» manasına gelen «affectés» denir. Bunlar, eski mesleklerine devam etmekle beraber, askere alınmış ve binaenaleyh asker addolunurlar.

II — Askere alınmaksızın, harp dolayısıyla, cebren bir âmme hizmeti ifasına; veya millî menfaat hesabına çalışan bir müessede iş görmeğe... mecbur tutulan ferdlerin vaziyeti.

Bu meseleye, memurlar bahsinde temas etmiştik. Bunu, burada, biraz inceliyeceğiz.

1 — Bir kere, Fransız mevzuatı: ordunun ihtiyacını temin maksadile sınaî müesseselerin, nakliyat ve maadin işleriyle meşgul olan teşekküllerin - bina, malzeme ve personeli ile birlikte - musadere-sini mümkün kılmaktadır.

Binaenaleyh bu gibi müessese ve teşekküllerde çalışanların

hepsi, musadere dolayısıyla, cebren, toplu bir surette âmme hizmetine alınmış olur. Bunların hepsi, tebaa, cins ve yaşları ne olursa olsun bu hizmeti görmeğe mecbur kalırlar.

2 — Bunun gibi, bir takım kanunlar da, harp dolayısıyla, bazı ahvalde ferdlerin, teker teker, şahsan âmme hizmeti ifasına mecbur tutulabileceğini kabul etmektedir. Meselâ askerî mükellefiyeti olmıyan her Fransız erkeği - sıhhi bakımdan ehliyeti haiz olmak şartile - idari veya iktisadî bir hizmet, bir iş görmeğe mecbur tutulabilir. Keza Fransız tabiiyetini taşıyan ve 18 yaşını doldurmuş bulunan erkekler - kendilerine her hangi bir nezaret tarafından muayyen bir vazife tevdi edilmemiş olmak şartile - bir âmme hizmeti, bir iş görmeğe icbar edilebilir. Bu mecburiyet askerî mükellefiyeti olup da filen silâh altına alınmamış olanlara da teşmil edilebilir. Ancak bunlar filen askere alınınca bu mecburiyet de kendiliğinden kalkar.

Pasif hava korunması için teşkil edilen heyetlere de askerî mükellefiyeti olmıyan Fransız erkek ve kadınları da cebren, ithal edilebilir.

Görülüyor ki ferdler - bir takım şartlar altında - gerek toplu bir surette (yani musadere edilen bir müessesenin personelinden olmak itibarile, hep birlikte), gerek şahsan, bir hizmet ve iş görmeye icbar edilebilir.

III — Tabii ahvalde, idari kararlara, tasarruflara, işlere karşı iptal ve tazminat davaları açabilen; mahkemelerde bu kararların, bu tasarrufların, bu işlerin gayri kanuniliği hakkında defiler dermeyan edebilen... ferdler, harp dolayısıyla, bir takım takyidata maruz kalırlar ki bu meseleye, harbin kaza uzvu üzerine tesiri bahsinde, temas etmiştik. Bunu, burada hatırlatmakla iktifa edeceğiz.

IV — Nihayet, harp dolayısıyla - meselâ örfi idarê ilân edilmesi halinde - vatandaşların âmme hakları ve hürriyetleri bakımından maruz kaldıkları takyidat ve tahdidatı da, burada, tesbit etmek lâzımdır ki bunu ayrı bir yazımızda tetkik ettiğimizden, tekrarlamıyacağız.

Bu suretle, kendimize göre yaptığımız bir tasnif çerçevesi dahilinde, harbin Fransada husule getirdiği tesirleri gözden geçirmiş olduk.

Yazımıza nihayet vermek için harbin nasıl hitama erdiğini tetkik edeceğiz.

III

Harbin nasıl hitama erdiğinin tesbiti.

Muhasamat muvakkaten, mütareke ile; harp de «mutlak ve kat'i» (4) olarak, sulh muahedesi ile - hukukan - hitama erer.

Binaenaleyh evvelâ mütareke; sonra da sulh muahedesi... akdini tetkik edelim.

1 — Mütareke akdi.

«Mütareke orduların arasında muhasamatın durdurulması demektir. Harbeden devletler arasında muhasamat durdurulmadıkça üzerinde konuşulacak ve uyuşulacak belli bir durum teessüs edemez. Bundan ötürü sulh müzakeresine girişilebilmesi için muhasamatın bırakılması veya durdurulması lâzımdır... Bu sebeple hemen her sulh müzakeresinden evvel muhasamatı tatil için bir mütareke akdolunur... Bununla beraber sulha mutlaka mütareke akdile varılacağı bir kaide olarak konamaz.» (5).

Mütareke umumî ve mahallî olabilir. Umumî mütareke muhasamatı, harekâtı bütün sahalarda durdurur. Bizim meşgul olduğumuz mütareke de budur.

Fransız mevzuatına göre mütareke akdi: hükûmete aittir.

2 — Sulh muahedesi akdi.

«Sulh anlaşması harbe kesir: olarak son veren...» (6) bir andlaşmadır.

Fransız Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre sulh muahedesinin müzakeresine girişmek; sulh muahedesini akdetmek; bunu tasdik etmek... hükûmete aittir.

Ancak hükûmet, hasımla müzakereye girişip bir sulh muahedesi meydana getirdikten, bir sulh anlaşması akdettikten sonra bu muahedenin kat'i bir mahiyet iktisap ve milleti ilzam edebilmesi için (diğer bir ifade ile: hüküm ifade edebilmesi için) bunun reisi cümhur tarafından tasdik edilmesi hususunda parlâmentonun müsaadesini ve muvafakatini vermesi icabeder.

Binaenaleyh Fransada sulh muahedesini tasdik etmek reisi cümhura ait bir salâhiyet olmakla beraber bu tasdika müsaade edip

(4) Ordinaryüs Profesör Bay Cemil Bilsel. «Devletler arasında Andlaşmalar» 1936. Sah. 242.

(5) Aynı eser. Sah. 242 - 243.

(6) Aynı eser. Sah. 247.

etmemek salâhiyeti parlâmentoya aittir. Filhakika 16 Temmuz 1875 Esas Teşkilât Kanununun 8 inci maddesi mucibince: «Reisi Cümhur muahedeleri müzakere ve tasdik eder.» Lâkin sulh muahedeleri ve sair bazı muahedeler «ancak iki meclisce kabul edildikten sonra kat'i olur.»

Harbin nihayete ermesile makalemiz de sona ermiş bulunmaktadır.

Asistan Ragıp Sarıca